

Tompa Gábor: *Tartuffe*, 1994

NÁNAY ISTVÁN

Az előadás színházkulturális kontextusa

A nyolcvanas esztendőök magyarellenes, erőszakos románosítási törekvéseinek egyik áldozata a magyar nyelvű színészoktatás volt: évről évre csökkentették a felvehető hallgatók számát, s az évtized végére már csak háromtagú évfolyamot lehetett indítani. 1988-ban mindössze tíz hallgató volt a négy évfolyamon együttesen. Az utolsó háromtagú évfolyam 1992-ben végzett.

Az első nagy létszámú színész évfolyam (s ezzel párhuzamosan több évtizedes szünet után a színházrendezői is) 1990-ben indult.¹ Az első évet tizennégy színészhallgató kezdte meg: Balázs Attila, Bandi András Zsolt, Bogdán Zsolt András, Csiszér Lajos Péter, Csutak Réka, Fodor Piroska, Fülöp Erzsébet, Gajzágó Zsuzsanna, Kardos Máriusz Róbert, Mátyás Zsolt Imre, Sajnár György, Sólyom Katalin, Szikszai Rémusz és Tordai Tekla Tünde.² Osztályvezetőjük Kovács Levente, mesterségtanáruk Farkas Ibolya és Tarr László volt.

A színészek tanulmányaik során számos rendezővel találkozhattak, többek között az egyik legrégebben az Akadémián tanító Gergely Gézával (aki a *Bachus, avagy a bor istene* című darabot vitte színre) vagy a magyarországi filmmessel, Elek Judittal, aki a *Rómeó és Júliát* állította színre velük, és a színház színészeivel. Utolsó tanévükben két jelentős

(Bukarestben egy évfolyamon végzett) rendező, Victor Ioan Frunza és Tompa Gábor jegyezte a vizsgaelőadásait. 1993. december 10-én tartották a Frunza rendezte *Tom Paine* premierjét. Ebben az 1968-ban a New York-i La MaMa társulat által bemutatott John Foster-műben kötött és improvizált részek váltakoznak, tehát a színészeknek egyszerre kell önmagukat képviselni és figurában létezni.

A *Tom Paine* zabolátlannak mondható próbametódusának szöges ellentéte volt a *Tartuffe*-é Tompa Gábornál, aki kedvvel dolgozott az osztállyal, hiszen négy éven át a rendező- és a színészhallgatók közös munkáit figyelve már ismerte a hallgatókat. Indokairól szólva megemlíti, hogy

„egyrészt érdekelt a darab, mert addigi tizennégy éves pályám alatt még nem rendeztem Molière-t, másrészt a *Tartuffe* szerepeire volt megfelelő színész, s végül a nyolcvanas években foglalkoztatott az a gondolat, hogy a *Hamlet* lényege a színház, amelyben Hamlet maga a rendező, aki olyan darabot rendez, amivel kiderítheti az igazságot és leleplezheti a zsarnokságot, és a *Tartuffe*-ben is van, de egy másik fajta színjátszás.”³

A próbák 1994. január 20. után kezdődtek, és alig hat hét alatt jött létre az előadás.⁴

¹ A rendezőszakon a megszabott öt helyre negyvennyolc jelentkezőből négyet vett fel Tompa Gábor osztályvezető tanár: Barabás Olgát, Bocskárdi Lászlót, Kövesdy Istvánt és Ruzs Mónikát.

² Sajnár György és Sólyom Katalin nem az évfolyammal fejezte be tanulmányait.

³ A *Tartuffe-fel kezdődött*. Kerekasztal-beszélgetés a Kolozsvári Állami Magyar Színházban a 9. Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztivál keretében. Saját hangfelvétel. 2024. nov. 17.

⁴ Az erdélyi színházak legtöbb előadásáról nem könnyű elemzést készíteni, mert az in-

Dramatikus szöveg, dramaturgia

A rendező Vas István klasszikussá vált fordítását használta. A szöveg túlnyomó részben elhangzott, de Tompa a hosszabb monológokat és a terjedősebb párbeszédet némileg tömörítette. Számos helyen változtatt a szórenden, sorokat cserélt fel, sőt új szavakat toldott a szövegbe, ám megtartotta a textus verstani lüktetését.

„Három momentum ösztökélt a *Tartuffe* színrevitelére – foglalta össze rendezői elképzelését Tompa Gábor. – Egyrészt annak az embernek (esetünkben Orgonnak) a drámája, aki minden áron meg akar felelni egy megváltozott helyzetnek, azaz minden rendszernek, s ezért olyan magatartásformákat ölt föl, amelyek nem a meggyőződéséből fakadnak, s ez lesz a végzete is, mert ennek csak a feltétlen lojalitás lehet a következménye. Mindig is izgatott a darab fináléjának a rejtélye is; szerintem zseniális: Molière voltaképp befejezi a művét azzal, hogy bemutatja azt a mindennek fölött lebegő mechanizmust, amely hagyja magasba kapaszkodni az embereket, aztán a legmagasabb pontról ejti őket. Ez *Tartuffe* drámája is. Megpróbáltam ezt fölerősíteni azzal, hogy nyomatékosítottam szolgája, Lőrinc szerepét, aki egy darabig minden-

tézményekben különböző okokból meglehetősen hiányos a produkciók dokumentálása, de a korabeli hírlapok archiválása is. Ez a probléma különösen élesen vetődik fel a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem jogelődjeivel, illetve Stúdiószínházával kapcsolatban, amely a kettős funkciója (oktatási intézmény és színház) miatt még bizonytalanabban viszonyult e feladathoz. Így a vizsgált *Tartuffe*-előadásról szinte csak magyarországi dokumentumokból tudtam tájékozódni.

ben követi, majd a végén elárulja urát. Végül a harmadik, s talán legfontosabb motívum a színház mint létforma megjelenítése. Az a sajátos tükörrendszer, ami a darabban föllelhető, a *Tartuffe*-öt némiképp a *Hamlet*tal rokonítja. A teatrum mundi gondolata itt a szerepjátások bonyolult rendszerében testesül meg. Szerepet játszik Tartuffe, bizonyos értelemben Orgon is, Dorine pedig egyenesen a bohócságot vállalja ahhoz, hogy a fiatalok szemét felnyissa, az eseményeket mozgásba hozza, hogy Cléante-ot meggyőzze Orgon elvakultságáról és a többi. Rögtönzött szerepjátásával valósággal mozgatórugója a cselekménynek. Elmira kezében pedig a szerepjátás leleplező eszközzé válik: mondhatni színház a színházban jelenetnek számít a híres asztaljelenet, aminek a révén sikerül *Tartuffe*-öt leleplezni. A darab e tekintetben is rokonítható a *Hamlet*tal, ahol szintén a színjátás a leleplezés fő eszköze.”⁵

A rendezés

A próbák első időszakában főleg a textussal foglalkoztak: hosszas értelmező és szövegelemző munka folyt. A színre állítás kulcsmozzanatainak Lőrinc és a Lojális úr szerepfelfogása és a befejezés tekinthető. Erről így szólt Tompa Gábor:

„Lőrinc nincs benne a darabban, csak *Tartuffe* szól neki, hogy »elteheted ezt a szőrcsuhát.«⁶ Nálunk *Tartuffe* meg

⁵ TOMPA Gábor, *Címke-függöny. Tompa Gábor színházi magánszótára*, összeállította ZSIGMOND Andrea (Csíkszereda: Bookart, 2010), 131–132.

⁶ MOLIÈRE, *Tartuffe*, ford. VAS István in MOLIÈRE *Összes színművek I.*, ford. VAS István et alii.

lett kettőzve Lőrinc által. Ugyanúgy néznek ki. A darab végén, a Lojális úr és a Rendőrhadnagy megjelenése után kiderül, hogy Orgonnak – aki barátja szamizdat jellegű irományát őrizte – megbocsát a király. Én viszont azt gondoltam, hogy valaki elárulja a királynak Tartuffe-öt is, s ez a leghűségesebb barátja, szolgája, Lőrinc, aki a végén kikapja Tartuffe kezéből azt a végzést, ami a kilakoltatásról intézkedik. Így lehet ő egy új Tartuffe, aki biztos, hogy a király embere, s amit maga Tartuffe sem tudott. Ezt a felállást a nyolcvanas években megszokhattuk. Másfelől a Lojális úr nélkül nincs *Tartuffe*. Bejön, mint a király embere vagy belügyminisztere, bejön hat erős, kortárs jelmezben lévő emberrel. Ezek a verőlegények szétszedik Orgon lakását, majd agyonverik Tartuffe-öt, a halott testet felakasztják fejjel lefelé. Amikor már Tartuffe ott lóg, a család elkezd imádkozni, s kívánják, hogy jó útra térjen és jó ember legyen, de ő már halott. A képmutató meghal, de a képmutatás tovább él. Összeadják a két szerelmest – kvázi happy end –, és ekkor jön be a televíziós kép, Brian Adams dala, aminek az a szövege, hogy »bocsáss meg, nem tudlak nem szeretni«, és a szereplők döbbenetn nézik ezt az új, mai Tartuffe-öt.”⁷

A dráma szerint Tartuffe csak a harmadik felvonásban lép színre, Tompánál az álszent hangos imádkozása indítja az előadást: a Pater noster hallatszik, mielőtt kivilágosodik

737–837. (Budapest: Magyar Helikon, 1965). 785. Az idézetek ebből a kiadásból valók.

⁷ A *Tartuffe-fel kezdődött*. Kerekasztal-beszélgetés a Kolozsvári Állami Magyar Színházban a 9. Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztivál keretében 2024. november 17-én.

a színpad. Megjelenéséig Tartuffe még kétszer zsolozsmázza a Miatyánkot, ezek a megszólalásai Pernelle-né, illetve Orgon szövegének témaváltását készítik elő. Éles kontrasztban van az asztal körül ülők és Pernelle asszony viselkedése: míg az előbbieket jókedvűen falatoznak és nem veszik komolyan az öregasszony szidalmait, addig Orgon karót nyelt anyja fel-le rohangálva mondja a magáét. Jobb oldalt fenn szótlánul várakozik Flipote, megrakodva különböző méretű tükrökkel és képkeretekkel.

Hatásos epizód Orgon megérkezése. Az ajtólabirintuson keresztül verekedni át magát, vállal egy jókora keresztet. Leteszi a középső lépcső aljánál. Dorine leveszi róla a köpenyt. Orgon egy aranyozott szobor helyére állítja fel a keresztet. Csak ezután ül asztalhoz. Leveszi kalapját és parókáját. Mohón falni kezdi a csirkecombot, a banánt és kortyolja kupájából a bort, miközben érdeklődik a ház népe, s kíváltképp Tartuffe hogyléte felől.

Tompa egyrészt minden dialógust nagyon pontosan értelmezve mondat el, másrészt számos ponton játékkal (ahogy Harag György mondta: *jeu*-vel) dúsítja a szituációkat. Amikor például Mariane kétségbeesik amiatt, hogy apja nem a szerelméhez, Valère-hez akarja adni, hanem Tartuffe feleségének szánja, e helyzetből az öngyilkosságot látja megoldásnak. Erre felháborodva reagál Dorine. Mivel érvei nem hatnak a lányra, dühében letérdel, s a kezében lévő damaszt szalvétával kezdi tisztítani a padlót. Egy idő múlva Mariane is mellé térdel, átveszi bizalmasától a szalvétát, s ő folytatja a munkát mindaddig, míg Dorine meg nem enyhül.⁸

⁸ Tompa Gáborra nagy hatással volt Harag György, aki 1978-ban Szabadkán rendezte meg a *Tartuffe*-öt. Nála Dorine és Mariane kettőse hasonló módon zajlott, mint Tompánál: „Amikor a lány öngyilkossággal fenyegetőzik, Dorine némán súrolni kezdi a padlót, majd dühében a lányhoz vágja a fel-

A harmadik felvonás elején Tartuffe nem egyedül jön be, hanem Lőrincsel. Egyszerre lépnek, azonos a tartásuk. Ekkor még csupán a megkettőződésük exponálására van mód, hiszen Lőrincet gazdája-társa visszaküldi a szobájába. Ám később, amikor Elmira magához hívja Tartuffe-öt, szintén ketten jelennek meg. Kimérten jönnek le a lépcsőn, megállnak, s amikor Elmira bejelenti, hogy „nagy titkokat kell meghallania”, közelebb lépnek s fejüket balra billentve, kezüket bal fülükhöz emelve állnak meg. Miután Elmira nyomatékosítja, hogy csak Tartuffe-fel van dolga, Lőrinc csak többszöri unszolásra hajlandó távozni, de az ajtó-labirintusban még megáll hallgatózni.

Rendezőileg a harmadik felvonás végén mutatkozik meg Orgon és Tartuffe kapcsolatának lényege. Orgon nem hisz a fiának, Damisnak, s miközben mindennek lehordja, Tartuffe a képmutatás megnyilvánulásainak gazdag tárházát mutatja be. Önmagát ostorozza, vezeklésül a kereszt elé térdel, de közben lesi, mi a tettének hatása. És e hatás fokozására úgy tesz, mintha a rózsafüzérével felakasztaná magát, eközben hanyatt esik, Orgon emeli fel, kendőjével Tartuffe homlokát törölgeti. Újabb alakítás: Tartuffe olvasójával mint korbáccsal a hátát ütlegeli, s közben kergeti Damist, akit apja kitilt a házból. S miközben Orgon a fiát hajszolja odakint, Tartuffe az asztalon lévő lekvárból a két tenyerére ken egy keveset, és keresztet formálva feláll az asztalra. Megszólalnak Bach *D-moll Toccata és fugájának* bevezető ak-

---

mosó rongyot. Az meglepetésében szintén térdre rogy, és Dorine-nel együtt, vele egy ritmusban maga is dolgozni kezd. Mire végeznek a munkával, mindketten lenyugszanak, és megágyazódik a szituáció ahhoz, hogy a kelepcéből kiszabadulás tervét kidolgozzák”. Nánay István: „A Tartuffe színeváltozásai”, hozzáférés: 2024.05.10,

<https://dossziiek.szin haz.net/g/nanay-istvan-a-tartuffe-szinevaltozasai>

kordjai. Orgon térdre borul a stigmákat felmutató „szent” előtt, s amikor az fájdalmasan kinyögi, hogy „Szívem úgy elszorul, / Hogy bele is halok”, leemeli Tartuffe-öt, s mint egy gyereket hordozza körbe, keresve egy jó helyet, ahol társa megnyugodhat. Tartuffe tovább élezi a szituációt, amikor arról beszél, hogy elmegy, mert nem akarja szítani a család és a közte lévő feszültséget. Ekkor ismét letérdel eléje Orgon, és így közli vele: „Ön lesz az örökösöm, de az egyedüli”. S a kérdésre, hogy ajánlatát elfogadja-e, Tartuffe kezét a füléhez emelve, s az eget kémlelve jelenti ki: „Isten akarata – ez az, amit kívánok.” Belekezd a Miatyánkba és a kereszt elé térdel. Orgon vele szemben, neki háttal szintén letérdel, imádkoznak. Kis idő múlva Tartuffe feláll, megfordul és két kezével szarvat mutat Orgonnak.

A *Tartuffe*-előadások csúcstelentének szó-kás tekinteni a leleplezés-epizódot. Miután Elmira elbújtatja férjét az asztal alatt, fogadja Tartuffe-öt, aki kissé bizalmatlan a korábbi kínosan végződő találkozásuk után, de az asszony közeledése őszintének tűnik. Amikor Tartuffe megbizonyosodni szeretne Elmira cselből feltárt érzelmeinek valóságáról, egyre vadabban ostromolja a nőt, aki az asztal körül rohangálva menekül előle. Közben ökleivel az asztalt veri figyelmeztetve Orgont, aki azonban nem reagál. Tartuffe ugyanolyan ritmusban veri az asztalt. Tartuffe elkapja az asszonyt és felfekteti az asztalra. Letolja nadrágját és nekifutásból felugrik az asztalon fekvő Elmirára. Az asszony kérésére kirohan a középső ajtón, hogy körülnézzen, nem leskelődik-e valaki. Ezalatt mászik ki az asztal mögül Orgon. Miközben elképedésének ad hangot, az asztal mögött lévő egyetlen széket magával víve leül Elmira fejénél. Tartuffe visszatérve se nem lát, se nem hall, és ugyanúgy, mint előbb, felugrik Elmirára, de szembetalálja magát az ott ülő Orgonnal. Hosszú kitarzott pillanat. S mialatt Orgon ismét elképedésének ad hangot, Elmira kibújik Tartuffe-alól, aki csak ezután

szólal meg: „Hogyan? Hát elhiszi...?” S inentől ő uralja a szituációt. Felhúzza nadrágját és győztesen távozik. A középső ajtóknál már várja Lőrinc, és rövid sustorgás után kétfelé indulnak el. Amikor visszatérnek, Lőrinc kezében ott van az ominózus ládika, ami terhelő bizonyíték lehet Orgon ellen. Kettesben távoznak.

Mint ahogy az utolsó felvonásban is kettesben térnek vissza a Rendőrhadnaggal egyetemben. Tartuffe fölényes és magabiztos. Társa a háttérbe húzódik. Tompa Gábor a színre állítás e kulcsmozzanatát így foglalta össze:

„A darab végén, a Lojális úr és a Rendőrhadnagy megjelenése után kiderül, hogy Orgonnak – aki barátja szamizdat jellegű irományát őrizte – megbocsát a király. Én viszont azt gondoltam, hogy valaki elárulja a királynak Tartuffe-öt is, s ez a leghűségesebb barátja, szolgálja, Lőrinc, aki a végén kikapja Tartuffe kezéből azt a végzést, ami a kilakoltatásról intézkedik. Így lehet ő egy új Tartuffe, aki biztos, hogy a király embere, s amit maga Tartuffe sem tudott. Ezt a felállást a nyolcvanas években megszokhattuk. Másfelől a Lojális úr nélkül nincs *Tartuffe*. Bejön, mint a király embere vagy belügyminisztere, bejön hat erős, kortárs jelmezben lévő emberrel. Ezek a verőlegények szétzedik Orgon lakását, majd agyonverik Tartuffe-öt, a halott testet felakasztják fejjel lefelé. Amikor már Tartuffe ott lóg, a család elkezd imádkozni, s kívánják, hogy jó útra térjen és jó ember legyen, de ő már halott. A képmutató meghal, de a képmutatás tovább él. Összeadják a két szerelmest – kvázi happy end –, és ekkor jön be a televíziós kép, Brian Adams dala, aminek az a szövege, hogy »bocsáss meg, nem tudlak nem szeretni«, és a szereplők dőb-

benten nézik ezt az új, mai Tartuffe-öt.”⁹

Színészi játék

Tompa Gábor ügyelt arra, hogy mindenki megmutathassa színészi felkészültségét. Molière-nél a szereplők korához nem feltétlenül kell szigorúan igazodnia a játszóknak életkorának. Ez megkönnyítette a nagyjából egykorú (23–26 év közötti) hallgatók esetében a szereplőválasztást, de Orgont a harmincéves Bogdán Zsolt, míg a nála két, illetve három évvel fiatalabb Csutak Réka és Fülöp Erzsébet pedig Dorine-t és Pernelle-nét alakította.

Mint ahogy a múlt század hatvanas éveitől kezdve egyre többen, Tompa is úgy olvasta Molière művét, hogy annak középponti alakja nem a címszereplő, hanem Orgon, hiszen neki van igazi drámája, az ő jellemváltozását lehet végigkísérni. Bogdán Zsolt alakítása ezt a felfogást maximálisan visszaigazolta. Már a megérkezése is sok mindent elárul Orgonról, de igazából az étkezése közben mutatkozik be. Az iránt érdeklődik Dorine-nál, hogy mi történt odahaza, míg ő távol volt, de ténylegesen nem a feleségének és gyerekeinek hogyléte érdekli, hanem Tartuffe-é. Az, ahogy Bogdán négyszer rákérdez Tartuffe-re, abban benne van a kíváncsiság, az aggodás, a ragaszkodás és az imádat. (1. KÉP)

Orgonnak a családban betöltött szerepéről a lányával való jelenetben tesz tanúbizonyságot, amikor Mariane-t rá akarja venni, hogy Tartuffe-höz menjen nőül. Bogdán alakításában Orgon hisztérikus házizsarnokként mutatkozik meg, akinek nincsenek elfogadható érvei, így akaratát végül ütlegekkel próbálja nyomatékosítani. Akárcsak a fiával, Damisszal is, amikor elűzi a háztól. Feleségéhez való érzelmi viszonyáról alig tudunk meg valamit, hiszen közös jelenetük csak

⁹ A *Tartuffe-fel* kezdődött...

Tartuffe leleplezésekor van, ahol Orgon, ha vonakodva is, de teljesíti Elmira akaratát. Az utolsó felvonásban Orgon már-már tragikus hőssé válna, hiszen a király elmarasztaló ítélete vár rá, de a dolgok jóra fordultával a családjával szemben megbocsátóvá, a hatalomhoz pedig lojalissá válik. Bogdán Zsolt ezt az ívet minden részletében pontosan rajzolta fel. Ritmus- és hangsúlyváltásai színészi érettségről tanúskodnak. A férfi Tartuffe-höz való kapcsolata a legkidolgozottabb. Bogdán csaknem babusgatja Szikszai Rémusz álszentjét. Kendőjével letörölgeti homlokáról az izzadságcseppeket, ölébe veszi (a beállítás a klasszikus Piéta-képeket idézi), letérdel eléje, imádja. Éppen ezért éles pillanatot az, amikor az asztal jelenetnél a két férfi szembe találja magát.

Szikszai Rémusz nem elvetemült Tartuffe-öt játszik. Az ő figurája nagy játékos. Élvezi a szituációkat, amelyekbe belesodródik vagy amiket előidéz. Még akkor is, ha szorult helyzetbe kerül Damis lerohanásakor. A színész arcjátéka és nevetős-kópés szeme mindig megmutatja, hogy mikor hazudik, mikor alakoskodik, mikor mond igazat (például Elmiraának elmondott vallomásakor). Alakításában olyan szélsőséges eszközökkel is él, mint az édes gyökér említésekor felágaskodó „botjának” érzékeltetése vagy a beintés egyezményes jelének használata. A társát, Lőrincet alakító Bandi András Zsolt nem könnyed játékos, mosolya sem nevetés, inkább vicсор. (2. KÉP) Kettejük közül ő az igazán veszélyes, ha másért nem, hát azért, mert nem ismeri a humort.

Az események menetébe legtöbbször Dorine avatkozik bele. (3. KÉP) Ezt a *comédie d'arté*ből is ismerős figurát a leggyakrabban tenyeres-talpas szolgálónak játszatják, Csutak Réka nem ilyen alkat. (Tompa budapesti rendezésében sem a rutinmegoldáshoz nyúlt, amikor Nagy-Kálózy Eszterre osztotta Dorine szerepét.) Csak a mélyen dekoltált ruhája fölött viselt fehér kötény jelzi a kijelölt helyét a családi hierarchiában, ám valójában Dorine a

domináns figura az Orgon-házban. Ő az, akivel Orgon sem bír el. Az előadás egyik legfrappánsabb, bohóctréfába illő jelenete az, amelyben Orgon rá akarja venni lányát a Tartuffe-fel való házasságra, de Dorine állandóan közbe beszél, emiatt Orgonnak kétfelé kell „harcolnia”. (4. KÉP) Csutak Réka kezében egy fehér szalvéta számos funkciót betölt. Amikor Tartuffe felszólítja a komornát, hogy keblét fedje be, e szalvétából csinál magának mellcsokrot. Ugyanez a szalvéta később konyharuhává válik, majd „a »Tartuffe« nevét viccesen »fel-felcsukló« Dorine úgy használja, mint egy jegykendőt, miközben igyekszik felrázni a kétségbeesett Marianet, hogy álljon ki magáért”.¹⁰ Csutak Réka elegánsan cserfes, szókimondó és öntudatos Dorine-t ad.

Pernelle asszony Fülöp Erzsébet alakításában egyenes derekú, állat felvető, gyorsbeszédű asszony. Az első felvonásban állandó mozgásban van, az utolsó felvonásban épp ellenkezőleg: mint akit fejbe kólintottak, letargikusan ül, miután szembesült Tartuffe valódi énjével. Elmira: Gajzágó Zsuzsa. Viruló szépasszony, akiért a mostoha fia, Damis éppen úgy odavan, mint Tartuffe. (5. KÉP) A képmutató szerelmi vallomása nem hagyja hidegen, de Damis „leleplező” kirohanásakor nem jön létre az utóbbi idők rendezői értelmezésében gyakran megjelenő szerelmi háromszög-szituáció. Tompa Gábor nem pszichologizál, azaz nem tárja fel (valójában nincs is rá szituáció), hogy Elmira miért akarja felnyitni férje szemét, de azt az értelmezést is elveti, hogy Elmiraának végül is nincs kedve ellenére Tartuffe lerohanó akciója. Gajzágó szépen megoldja a kettős játékot, Tartuffe és Orgon más-más célból és eszközökkel történő felcukkolását.

A fiatalokat játszó színészek alakítása többnyire halványabb, mint az eddig felsoroltaké, mert a szerző is megelégedett a tí-

¹⁰ DARVAY NAGY Adrienne, „Képletesen”, *Criticiai Lapok* 32. 5–6. sz. (2024): 28.

pusok felrajzolásával. Tompánál azonban ezek a figurák is árnyaltabbak. Mátyás Zsolt Imre lázadó fiatalembernek mutatja Damist, akinek nem közömbös a mostohaanyja. Tartuffe elleni kirohanásai egyszerre szólnak a „rivális”, az apakép elrablója és a családi élet megnyomorítója ellen. A szerelmeseket Tordai Tekla és Csiszér Lajos játszotta. Mariane-nak van nagyobb lehetősége, hogy alakját kibontsa, és ezzel a lehetőséggel Tordai Tekla él is. Engedelmes jó lánygyermek apjának, de tud nemet is mondani, amikor Orgon előadja kiházasítási tervét. Ellenkezése azonban nem tud tetteiben megmutatkozni. Csiszér Lajos Valérja egy „barokk fiúbabára emlékeztető vőlegény” – jellemzi a színész figuráját Darvai Nagy Adrienne. A szerelmesek veszekedése az előadás egyik nagy jelenete. Mariane Valértől várja, hogy megmondja, mitévők legyenek, de az csak durcaskodik. A fiú otthagyná kedvesét, el is indul, de Mariane egy szavára visszafordul, lesi az alkalmat, hogy maradhasson, s ezt eljátszák többször, mindaddig, míg Dorine közbe nem avatkozik. Kibékülésüket közös banánevással pecsételik meg. (6. KÉP)

Kardos M. Róbert játssza Cléante-ot, hibátlanul teljesítve a rezonőr-szerep elvárásait. Ugyanakkor megvillantja a figura emberiférfi voltát is, amikor Dorine-nal incselkedik, sőt még a fenekére is csap, amit Csutak Réka Dorine-ja pajzánul visszautasít. Balázs Attilának „csak” a Lojális úr terjedelemre kis szerepe jutott, ugyanis a *Tartuffe*-próbák idején ő Bukarestben Frunzánál *A nagy szatirikon* egyik főszerepét játszotta románul. Balázs alakításában a Lojális úr hivatásának megfelebezhetetlen képviselője, szinte művésze. A Rendőrhadnagyot eredetileg az évfolyam hallgatója, Sajná György játszotta, akitől a szerepet a másodéves Sebestyén Ába vette át (a tévéfelvételen is ő látható).

Színházi látvány és hangzás

Dobre-Kóthay Judit kétszintes díszletet tervezett. A színpad síkja Orgon házának középponti helyiségét jelzi, amit körbevesz egy pár lépcsővel megemelt szint. Erről nyílik jobbra és balra egy-egy ajtó a ház belsejébe, és középen az ajtó-labirintus a külvilágra. (Az ajtókat fakeretek jelzik, amelyekre áttetsző papírt feszítettek.) Az emelvények mentén kétoldalt ülőalkalmatosságok. Fenn, jobboldalt egy aranyozott szobor látható. A tér közepén áll a dramaturgiai funkciójú ebédlőasztal. A darabbeli első felvonásban ezt ülökörbe a szereplők, és jókedvűen falatoznak, miközben Pernelle-né a felső szinten jár felalá, és szidja őket, amiért nem tisztelik Tartuffe-öt. Mielőtt megérkezik a Joviális úr, a szereplők együttesen jobboldalra elviszik az asztalt, helyet adva a befejezés szertartásának.

A jelmezek a barokk kort idézik. Kivéve Tartuffe-öt és Lőrincet. Ők fekete, reverendaforma köpenyt hordanak, fejük kopasz. Tartuffe nyakában térdig érő, nagy golyóból álló rózsafüzér lóg. Az utolsó felvonásban, amikor a Rendőrhadnaggal visszatérnek Orgon házába, Tartuffe-ön aranyszínű köpeny van. A férfiak (Damist, aki hajadonfőtt van, valamint Tartuffe-öt és Lőrincet kivéve) parókát hordanak. A szereplőket jól jellemzi a fejfedőjük, a férfiak kalapja, Dorine fehér fityulája, Mariane hajhálója, Pernelle-né lila, hosszú fekete szalagos kalapkája és Elmira csipke kendője. Cléante maszkja Molière ismert arcképére hasonlít.

A jelenetváltások alatt és a királyi felmentés epizódjában barokk zene szól. Ám az előadás a befejezéskor kilép a barokk közegből, s egy kivetítőn megjelenik Bryan Adams klippje. *Please Forgive Me* (Kérlek, bocsáss meg), szól a dal, kitágítva a darab és az előadás értelmezési keretét.

Az előadás hatástörténete

A bemutatót követően az évfolyamról hét hallgatót, Bogdán Zsoltot, Csutak Rékát, Fülöp Erzsébetet, Gajzágó Zsuzsát, Kardos M. Róbertet, Szikszai Rémuszt és Tordai Teklát szerződtette le Tompa Gábor a Kolozsvári Állami Színház társulatához. Négyen, Balázs Attila, Bandi András Zsolt, Csiszér Lajos, Mátyás Zsolt a temesvári Csiky Gergely Színház tagjai lettek. (Fodor Piroska nem vett részt a *Tartuffe*-ben, mert egyrészt nincs a darabban még egy női szerep, másrészt, ő már elköteleződött a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar tagozatához.) Ez a tizenegy színész nemcsak akkor kapott megkülönböztetett figyelmet, amikor az első nagylétszámú osztály tagjaiként már a tanulmányaik során kitűntek közös és egyéni teljesítményükkel, hanem a későbbi évtizedekben is, hiszen végzésük után igen hamar az erdélyi színház derékhadának kiemelkedő képviselőivé váltak.¹¹

¹¹ Az, hogy Temesváron konszolidálódott a magyar nyelvű színház és pár év alatt komoly eredményeket felmutató színházi műhely lett a Csiky Gergely Állami Magyar Színház, az nemcsak a fiatal igazgató, Demeter András érdeme, hanem annak a négy frissen végzett színészé is, akikre támaszkodva lehetett újabb és újabb istenkísértő vállalkozásokba fogni. És nem kisebb jelentőségű az a folyamatosság sem, amit a Jászai-díjas Balázs Attila igazgatóvá választásával megteremtődött. Az évek során Csiszér Lajos elhagyta a pályát és ügyvéd lett, Mátyás Zsolt a színészi munkája mellett egyetemi és kulturális menedzseri feladatokat is ellát, Bandi András Zsolt pedig nemcsak Temesváron, hanem az országban máshol, huzamosan Kolozsváron is dolgozott és dolgozik. A hazai és a nemzetközi színházi életben rangos helyet elfoglaló kolozsvári színházhoz szerződteknek is sok lehetőségük volt pályájuk kiteljesítéséhez, ám a hét szí-

A *Tartuffe*-öt nemcsak az Akadémia Stúdiójában játszották, hanem bemutatták a kolozsvári és a temesvári színházban is, sőt a következő szezonban Kolozsvárott a produkció a meghirdetett műsor része lett. A vizsgaelőadás több fesztiválon is részt vett, így például Szebenben a Fiala Hivatásos Színházak Nemzetközi Fesztiválján és a Kisvárdai Határon túli Magyar Színházak Fesztiválján. Itt a versenyen kívül játszott *Tartuffe*-ből Horváth Z. Gergely többkamerás felvétel készített a Duna Televízió részére.¹² „1995 áprilisában pedig a Bukaresti Nemzeti Szín-

nész közül többen is voltak, akik rövidebb-hosszabb idő után végleg vagy átmenetileg elhagyták a társulatot. Kardos M. Róbert 2002-ben hazatért Nagyváradra, és ott erősítette az együttest, de 2023-tól ismét Kolozsvárra köteleződött el. B. Fülöp Erzsébet az 1998–1999-es szezonban szerződött át Marosvásárhelyre, ahol színészként máig a társulat egyik erőssége, emellett kiteljesedett a tudományos és pedagógiai pályája is. Megszerezte a DLA tudományos fokozatot, tanítani kezdett vásárhelyi Művészeti Egyetemen és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, és 2017-től ő a vásárhelyi egyetem Doktori Iskolájának a vezetője. Szikszai Rémusz 1997-ben Magyarországra költözött, és a Bárka Színház tagja lett, majd 2006-tól szabadúszó színészként és rendezőként arat sikereket. Nevéhez fűződik a Vádli Alkalmi Színházi Társulás megalapítása. Gajzágó Zsuzsa húsz éve már nem Kolozsváron, hanem Sepsiszentgyörgyön együttesének vezető színésznője. És bekövetkezett az első szomorú esemény: az osztályból elsőként ötvenhárom éves korában elhunyt Tordai Tekla. A Bogdán Zsolt – Csutak Réka házaspár maradt mind a mai napig hű a kolozsvári társulathoz.

¹² A felvételre 1994 június 5-én került sor, s az 1992-ben indult Duna Televízió első színházi közvetítéseként 1995 augusztusában adták le.

házban rendezett UNITER Gálán a *Tom Paine* és a *Tartuffe* együtt nyerte el a színiakadémia legjobbjaitól kiérdemelt oklevelet.¹³

Tompa Gábor 1996-ban a budapesti Művész Színházban ismét színpadra állította a *Tartuffe*-öt. Ez a produkció külsőségeiben megegyezett a marosvásárhelyivel.¹⁴ A tervező ezúttal is Dobre-Kóthay Judit volt, aki itt is kétszintes teret alakított ki, de a felső szintnek csak a középső, az üveg/plexi ajtók labirintusának szakasza vált hangsúlyossá. A pesti előadásból kimaradt Orgon hazatérésekor a kereszt becipelése, és az ebből következő további játékörök is elmaradtak. De a vásárhelyi színi megoldások többsége (például *Tartuffe* asztali keresztre feszített ségi póza, Orgon és *Tartuffe* „piétája”, *Elmira* és *Tartuffe* asztali jelenete stb.) átültetődött a fővárosi produkcióba is. A vásárhelyi együttes egységes játékmódján belül minden színész egyként jelentőssé tudott válni, az alakítások nem váltak el fő- és mellékszerepekké. Ez az egység a Thália előadásában nem született meg. Eperjes Károly (*Tartuffe*), Bánsági Ildikó (*Elmira*), Keresztes Sándor (*Lőrinc*) és Blaskó Péter (*Orgon*) értő megvalósítói voltak a rendezői elképzeléseknek. Ők

¹³ <https://www.uniter.ro/programe/gala-premiilor-uniter/editii/editia-a-iii-a/>

¹⁴ A szereplők: Csernus Mariann (*Pernelléné*), Blaskó Péter (*Orgon*), Bánsági Ildikó (*Elmira*), Lux Ádám (*Damis*), Tóth Augusztina (*Mariane*), Mertz Tibor (*Valér*), Bregyán Péter (*Cléante*), Nagy-Kálózy Eszter (*Dorine*), Hunyadkürti István (*Lojális úr*), Nagy Gábor (*Rendőrhadnagy*), Teszáry László (*Flipote*), Pernellné szolgája), Keresztes Sándor (*Lőrinc*, *Tartuffe* szolgája). Az előadás többek között a Piatra Neamț-en rendezett fesztiválon is részt vett, ahol Eperjes Károly elnyerte a legjobb alakítás díját, s az egész előadást is nagy elismeréssel fogadta a román szakmai közönség.

merték és tudták vállalni a túlzó, a realista színjátszástól elütő, *commedia dell'arte*-típusú játékmódot (például ahogy a IV. felvonásban Bánsági torokmélyről indított és fejhangig terjedő skálán végigmodulált dallamsorral reagált *Tartuffe* akcióira, s közben beszédes játékot űzött a legyezőjével). Természetesen ez a rendezés is a Bryan Adams-klippel zárult.

Szikszai Rémusz, a vásárhelyi előadás címszereplője 2015-ben szintén megrendezte Molière művét a tatabányai Jászai Mari Színházban. Őt is, akárcsak Tompa Gábort, elsősorban *Orgon* és annak sorsa érdekelt. A tatabányai díszlet nem realista miliót jelez, a színpadot elfelező üvegfal közepén egy jókora akvárium látható, benne egyetlen méretes aranyhal úszik. Ahogy Tompánál *Tartuffe* hangos imája exponálja a sokáig meg sem jelenő figurát, Szikszainál *Tartuffe*, mint egy ragadozó hal a színpad közepén lévő nagy akváriumon keresztül lesi, mi történik a családban. Szikszainál is hatalmas keréssel a vállán érkezik meg *Orgon*, amit később *Tartuffe*-fel közösen erősítenek fel a falra a családi képek és ereklyék helyére. Nála is kiemelt fontosságot kap *Lőrinc*, aki folytatója lesz a *tartuffe*-ségnek. Tatabányán Parti Nagy Lajos fordítását-átíratát használták, s bár ő elhagyta az ötödik felvonást, Szikszai ragaszkodott a záró képhez. Ebben azonban *Tartuffe* nem nyeri el méltó büntetését, de *Orgon* és családja sem lélegezhet fel az átéltségek után. A Rendőrhadnagy közepre parancsolja *Orgont* és *Tartuffe*-öt, akiknek térden állva kell parórozniuk a közeg parancsainak, aki a dorgálást követően megbékélésre szólítja fel a feleket. Ha eleinte tartózkodóan is, de általános összeborulás következik, amivel egyedül *Valér* nem tud megbékélni és viharosan távozik.

Az előadás adatai

Cím: Tartuffe. *A bemutató dátuma:* 1994. február 27.; *A bemutató helyszíne:* Szentgyörgyi István Intézet, Stúdió Színház. *Rendező:* Tompa Gábor. *Szerző:* Molière. *Fordító:* Vas István. *Díszlet- és jelmeztervező:* Dobre-Kóthay Judit; *Színészek:* Fülöp Erzsébet (Pernelle asszony), Bogdán Zsolt (Orgon), Gajzágó Zsuzsa (Elmira), Mátyás Zsolt Imre (Damis), Tordai Tünde Tekla (Mariane), Csiszér Lajos Péter (Valér), Kardos Máriusz Róbert (Cléante), Szikszai Rémusz (Tartuffe), Bandi András Zsolt (Lőrinc, Tartuffe szolgája), Csutak Réka (Dorine), Balázs Attila (Lojális úr), Sajnár György/Sebestyén Aba II. évf. (Rendőrhadnagy), Dunkler Róbert III. évf. (Flipote).

Bibliográfia

- DARVAY NAGY Adrienne. „Képletesen”. *Critical Lapok*, 32. 5–6. sz. (2024): 28.
- MOLIÈRE. *Összes színművei I-II.* Fordította VAS István et alii.. Budapest: Magyar Helikon, 1965–1966.
- NÁNAY István. „A Tartuffe színeváltozásai”, <https://dossziek.szhaz.net/g/nanay-istvan-a-tartuffe-szinevaltozasai>, hozzáférés: 2024.05.10.
- TOMPA Gábor. *Címke-függöny. Tompa Gábor színházi magánszótára*, összeállította ZSIGMOND Andrea. Csíkszereda: Bookart, 2010.
- A Tartuffe-fel kezdődött. Kerekasztal-beszélgetés a Kolozsvári Állami Magyar Színházban a 9. Interferenciák Nemzetközi Színházi Fesztivál keretében 2024. november 17-én.

1. KÉP

Bogdán Zsolt (Orgon). Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.

2. KÉP

Szikszai Rémusz (Tartuffe), Bandi András Zsolt (Lőrinc).
Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.

3. KÉP

Csutak Réka (Dorine). Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.

4. KÉP

Tordai Tekla (Mariane), Bogdán Zsolt (Orgon), Csutak Réka (Dorine).
Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.

5. KÉP

Szikszai Rémusz (Tartuffe), Gajzágó Zsuzsa (Elmira).
Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.

6. KÉP

Tordai Tekla (Mariane), Csiszér Lajos (Valér).
Forrás: Képernyőmentés az előadás videófelvételéből.